

"Vergeten Achter Muren."

"De urgente aanpak van de gevangeniscontext."

Onderwijsinstelling: Hogeschool Gent, Campus Schoonmeersen,

gevestigd in Voskenslaan 365A – 9000 Gent.

Hier vertegenwoordigd door het departement Sociaal-agogisch Werk.

Naam studente: Jara Verbeeck

Academiejaar: 2024-2025

INHOUDSOPGAVE

1. De aanleiding	3
1.1. De probleemdefinitie	3
1.2. De gehanteerde onderzoeksmethoden	4
2. Hoe ziet de gevangeniscontext eruit?	5
2.1. De overbevolking	5
2.2. Het gebrek aan hulpverlening en personeel	6
2.3. Conclusie: Is de gevangenis rechtvaardig in onze huidige samenleving?	6
3. De gevangenisstraf in zijn geheel	6
3.1. Wat is een straf?	6
3.2. Waarom straffen?	7
3.2.1. Geschiedenis van het strafrecht.	7
3.3. Hoe de straf bepalen?	8
3.4. Wat is het nut van de gevangenisstraf?	9
3.4.1. Recidive na de gevangenis	10
3.5. De problematieken van gedetineerden.	10
4. De concrete uitdaging	11
5. Conclusie	12
6. Bronvermelding	14

1. De aanleiding

De aanleiding voor dit onderwerp heeft te maken met mijn stageplaats, de dienst Bemiddeling en Maatregelen (BEM). Ik werd dagelijks geconfronteerd met plegers van feiten. Wanneer iemand strafbare feiten pleegt, beslist de procureur des Konings wat te doen met het dossier. Één van die keuzes is BEM, hierbij wordt er een justitieassistent aangesteld die zal werken in het dossier. De justitieassistent zal als neutrale tussenpersoon handelen. Een bemiddeling wordt opgestart tussen slachtoffer en verdachte, om tot een akkoord te komen en zo herstelrecht te verwezenlijken. Een maatregel wordt opgelegd aan de verdachte, dit kan een dienstverlening, vorming of geneeskundige behandeling/therapie zijn. Het is een alternatieve procedure voor de rechtbank. De verdachte krijgt via mijn dienst een tweede kans, aangezien de procedure uiteindelijk leidt tot verval van de strafvordering. De gepleegde feiten komen dan niet op het strafblad. Het doel is vooral op zoek gaan naar herstel en vermijden van recidive.

Door mijn stage zag ik in dat de cliënten vaak een onderliggende problematiek of problematische context hadden die aan de basis lag van de gepleegde feiten. Ik bemerkte dat hen opsluiten enkel een negatieve invloed zou hebben. Samen met de inbreng van de media die ons overspoelt met berichten over de omstandigheden in de gevangenissen vormt dit een onontkoombare spiegel van een werkelijkheid die we niet langer kunnen negeren. Dit liet me nadenken over ons huidige strafstelsel.

1.1. De probleemdefinitie

Ik wil de isolatie en verwaarlozing van gedetineerden binnen het gevangenisstelsel onder de aandacht brengen. Het gebrek aan aandacht voor hun welzijn, achterliggende problematiek, en beperkte kansen op rehabilitatie en herintegratie mogen niet worden ontzien. De penibele omstandigheden in de gevangenissen, zoals overbevolking, stakingen en tekorten zorgen ervoor dat alle aandacht gericht is op het overeind houden van het stelsel. Er blijft geen tijd of ruimte over om aandacht te besteden aan de gedetineerden. Ik doe een oproep tot reflectie over de omgang van de samenleving met gevangenen. Het traditionele strafstelsel legt in mijn ogen de nadruk op bestraffen, waarbij veroordeelden achter muren verdwijnen en hun menselijkheid wordt vergeten. Dit leidt tot een stelsel waarin straffen vooral gericht is op vergelding en bescherming van de samenleving.

Ik wil benadrukken dat het niet mijn bedoeling is dit te veralgemenen en te stellen dat iedereen die strafbare feiten pleegt een problematische achtergrond heeft of met complexe problemen kampt. Wat ik wel wil aanhalen, is dat er daadwerkelijk mensen in de gevangenis belanden die hulp en ondersteuning nodig hebben, maar deze niet krijgen. Ze worden als het ware ‘vergeten achter de muren’ waarin ze opgesloten zitten, waardoor hun problemen onbehandeld blijven.

‘Sociaal werk is een op de praktijk gebaseerd beroep en een academische discipline die sociale verandering en ontwikkeling, sociale cohesie, empowerment en bevrijding van mensen bevordert. Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve sociale verantwoordelijkheid en respect voor vormen van diversiteit staan centraal in het sociaal werk. Onderbouwd door sociaalwerktheorieën, sociale- en menswetenschappen en inheemse of lokale vormen van kennis, engageert sociaal werk mensen en structuren om problemen aan te pakken en welzijn te bevorderen.’

Via de definitie van sociaal werk zien we dat sociaal werkers de omstandigheden in de gevangenissen niet kunnen negeren. Ze moeten structurele ongelijkheden onder de aandacht brengen, en zorgen voor **empowerment**. De situaties in de gevangenissen, waarbij gevangenen onbeholpen blijven, moet stoppen. Als sociaal werkers moeten zij ons engageren om dergelijke problemen aan te pakken en ervoor zorgen dat de samenleving zijn **collectieve sociale verantwoordelijkheid** opneemt. De verantwoordelijkheid voor deze situatie ligt niet enkel bij de hulpverlening, maar ook bij de samenleving zelf. De omstandigheden in de gevangenissen veroorzaken een schending van mensenrechten en vormen een bedreiging voor sociale rechtvaardigheid. **Mensenrechten** betekent dat elk persoon, inclusief gedetineerden, recht heeft op een menswaardige behandeling, gezondheid en welzijn, erkenning en ontwikkeling. Door de huidige omstandigheden komt dit in het gedrang. **Sociale rechtvaardigheid** houdt in dat ieder individu gelijke kansen en rechten heeft, ongeacht zijn/haar achtergrond of fouten in het verleden. Eigenaarschap en participatie in eigen conflict zijn cruciaal, maar dit wordt ondermijnd. **Sociale cohesie** zou moeten worden gestimuleerd door sociaal werk. Dit is in deze situatie van belang, zodat de gevangenen actief worden betrokken bij het conflict.

Sociaal werk speelt meer dan ooit een cruciale factor bij het opvangen van de huidige tekorten in ons huidig rechtssysteem. Sociaal werk is nodig, zowel binnen als buiten de gevangenismuren. Ze worden ingezet voor de begeleiding van gevangenen om te komen tot het opstellen van toekomstplannen, de terugkeer naar de samenleving voor te bereiden, ... Ze bieden ondersteuning en nazorg met een focus op de onderliggende problematiek. Door de situaties die zich voordoen ontvangen gedetineerden echter geen adequate hulp en begeleiding, waardoor sociaal werk een zwaardere en meer bepalende rol krijgt. We kunnen dus concluderen dat deze situatie relevant is voor het sociaal werk.

1.2. De gehanteerde onderzoeksmethoden

Interview

- Rechter (anoniem) werd geïnterviewd via een open interview. De vragenlijst werd op voorhand opgesteld met relevante vragen omtrent de hoofdtitels. De volgorde hing af van de inbreng van de respondent. Het interview vond plaats op 5/12/2024 in het Gerechtsgebouw van Gent. Deze werd opgenomen met de gsm.
- Procureur des Konings Van Den Bossche Davey werd geïnterviewd via een open interview. De vragenlijst werd op voorhand opgesteld met relevante vragen omtrent de hoofdtitels. De volgorde hing af van de inbreng van de respondent. Het interview vond plaats op 9/12/2024 in het Gerechtsgebouw van Gent. Deze werd ook opgenomen met de gsm.

De motivatie voor deze keuze, is mede doordat beide een eerder technische, neutrale blik kunnen werpen op het probleem. Zij hebben minder voeling met de praktijk, maar zijn toch een belangrijke schakeling in het strafrechtelijke systeem. Zij staan vanboven in de hiërarchie als beslissende factor in dit systeem, daarom vind ik het relevant om hun visie ook te gebruiken in dit artikel.

- Justitieassistenten van de dienst Bemiddeling en Maatregelen werden geïnterviewd via een gesloten interview. De vragenlijst werd op voorhand opgesteld met relevante vragen omtrent de praktijk. Deze werd doorgestuurd naar de justitieassistent zodat ze de tijd kregen om de vragen te beantwoorden. De antwoorden werden teruggemaild naar mij.

De reden voor deze keuze is het verkrijgen van relevante praktijkinformatie. In dit onderzoek is er niet enkel gebruik gemaakt van een bronnenonderzoek. Er moest een voeling zijn met de praktijk, om een duidelijk beeld te hebben van hoe deze eruit ziet.

Casestudy

- Dossiers gelezen en gesprekken bijgewoond op de stageplaats om een beeld te krijgen van de praktijk. Door middel van eigen observatie kreeg ik inzicht in de soorten feiten, personen en de achterliggende problematieken.

Bronnenonderzoek

- Alle bronnen en boeken die relevant zijn voor het artikel werden doorgenomen. Ik ging selectief aan de slag om informatie te verzamelen om een vormend geheel te krijgen. (Zie bronnenlijst.)

2. Hoe ziet de gevangeniscontext eruit?

2.1. De overbevolking

Vandaag verblijven er in heel België 12.397 personen in een gevangenis of detentiehuis, terwijl er slechts 10.736 beschikbare plaatsen zijn. Hierdoor zijn er 250 mensen genoodzaakt om op de grond te slapen, doorgaans op een matras. Acht van de achttien Vlaamse gevangenissen weigeren nieuwe gedetineerden, waardoor overbevolking nog hoger op de agenda staat. In Vlaanderen hebben gevangenissen, detentiehuizen en transitiehuizen te maken met een overbevolking van 25,1 procent. Dit betekent dat er in Vlaamse instellingen een kwart meer gedetineerden verblijven dan waarvoor capaciteit beschikbaar is. In Wallonië is dat 11,1 procent en in Brussel 1,4 procent. (Santens, T., 2024)

In Vlaanderen hebben gevangenissen, detentiehuizen en transitiehuizen te maken met een overbevolking van 25,1 procent. Dit betekent dat er in Vlaamse instellingen een kwart meer gedetineerden verblijven dan waarvoor capaciteit beschikbaar is. In Wallonië is dat 11,1 procent en in Brussel 1,4 procent. (Santens, T., 2024) De instroom en uitstroom van de gevangenissen heeft invloed op de overbevolking. De instroom is aanzienlijk verhoogd, mede door de uitvoering van kortere gevangenisstraffen dat werd ingevoerd door het bestuur van voormalig minister van Justitie Vincent Van Quickenborne. (Santens, T., 2024)

Ook stelt zich het probleem dat er veel mensen met een psychische stoornis of mentale beperking in de gevangenissen zitten. Dit zijn geïnterneerden die eigenlijk in een gespecialiseerde instelling horen. Er is sprake van 1000 geïnterneerden in de gevangenissen. België is hiervoor al meerdere keren veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. (Santens, T., 2024)

Dit leidt tot stakingen in de gevangenissen. Er komen geen maatregelen om het bevolkingscijfer te doen dalen, waardoor de veiligheid niet kan worden gegarandeerd. De overbevolking zorgt voor veel agressie binnen de gevangensmuren. (ACV, 2024)

2.2. Het gebrek aan hulpverlening en personeel.

De Procureur des Konings Davy toonde aan dat ook hij het tekort aan hulpverlening in de gevangenis erkent. De aanwezige hulpverleningsbronnen zijn overbelast, overbevraagd, onbemand, ... Ze kunnen niet voldoen aan de noden van iedereen. Hij kaartte aan dat er geen hulp van buiten de gevangensmuren is toegestaan, waardoor er een beperktere toegankelijk bron is. Als de hulp die recidive zou moeten verhinderen te laat wordt opgestart

dan blijven we in die vicieuze cirkel. (*Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024*)

Op personeelsvlak verwijst Arnoudt (2024) naar Deryckere Simon's verkondiging dat cipers nu in veel slechtere omstandigheden hun werk moeten uitvoeren. Ik dacht hierbij spontaan aan de verouderde gebouwen, sanitair, geweld, ... Als we specifiek naar de personeelsbezetting gaan kijken, kon BELGA (2023) vaststellen dat 98,4 procent van de personeelsplaatsen opgenomen zijn. In vergelijking met het jaar daarvoor 94 procent. Er is dus nog sprake van een personeelstekort ondanks de stijging.

2.3. Conclusie: Is de gevangenis rechtvaardig in onze huidige samenleving?

Wat opvalt is dat er vooral wordt geprobeerd de gevangenis onder controle te houden. De nadruk ligt meer op beheer en ordehandhaving dan op hulpverlening of herstelrecht. Zo dreigt het gevangeniswezen terug te keren naar vroegere tijden, waarin gevangenschap niet alleen een straf was, maar ook leidde tot ontmenselijking. Gedetineerden werden herleid tot nummers en volledig geïndividualiseerd, zonder enige vorm van sociale verbondenheid. Vandaag de dag zien we een soortgelijke evolutie in een moderne vorm. Gedetineerden worden steeds vaker geïsoleerd door langdurig op cel op te sluiten, beperkte mogelijkheden tot sociale interactie en bezoekrechten in te perken. Dit bevordert niet alleen gevoelens van afzondering en vervreemding, maar ondermijnt ook de kans op rehabilitatie en herintegratie in de samenleving. (*Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024*)

Dus ik stel mijzelf de vraag: 'Is de gevangenis wel nog rechtvaardig in zijn huidige omstandigheden?'

3. De gevangenisstraf in zijn geheel.

3.1. Wat is een straf?

Het is belangrijk dat het concept 'straf' en de betekenis ervan helder zijn. Straf betekent: **"Vervelende maatregel als je iets verkeerd gedaan hebt of een misdaad gepleegd hebt."** (*Straf Nederlands Woordenboek*) We zien dat het dus bedoeld is als een corrigerende, bestraffende maatregel die wordt toegepast om ongewenst gedrag of een misdrijf te bestraffen. Uit onderzoek van Cova, et al. (2017, p.28) blijkt dat bestraffen wordt beschouwd als een van de meest ingrijpende vormen die de staatsmacht toepast. Het heeft invloed op het leven, de vrijheid en de rechten van individuen en brengt vaak leed met zich mee.

Als we specifiek kijken naar de invulling van ‘vrijheidsberoving’ en ‘gevangenisstraf’, dan komen we tot de volgende uitleg: **“Het iemand de mogelijkheid ontnemen vrij te zijn.”** (Vrijheidsberoving Nederlands Woordenboek) **“Officiële straf dat je een tijd in de gevangenis wordt opgesloten.”** (Gevangenisstraf Nederlands Woordenboek) We kunnen vaststellen dat beide een diepgaande inbreuk maken op de individuele vrijheid. Dit onderstreept het ingrijpende karakter van dergelijke maatregelen en benadrukt het belang van zorgvuldigheid bij het opleggen ervan.

3.2. Waarom straffen?

Naast het feit dat straffen een beschermingsmaatregel is, hield rechtsfilosoof Ten Voorde J. zich verdiepend bezig met de vraag ‘Waarom’. Deze blijft relevant, omdat veranderende omstandigheden steeds nieuwe oplossingen vereisen. Nieuwe inzichten over de uitvoering van straffen roepen telkens nieuwe theoretische vragen over straf op. Waarom willen we bepaald gedrag eigenlijk bestraffen? Is dat enkel vanwege de veroorzaakte schade, of spelen er nog andere redenen een rol? (Universiteit Leiden, z.d., naar Ten Voorde, J.)

Wat de echte doelstelling is, blijkt nauw samen te hangen met het mensenbeeld: worden mensen gezien als gelijke wezens of als fundamenteel verschillend? Elk leidt tot een andere visie en opvulling van de gevangenisstraf. Bij het eerste geval wordt opgesluiting gezien als reactie op de overtreding van de wet, terwijl in het tweede geval de focus ligt op de individuele situatie en persoonlijkheid van de overtreder. Bij de eerste benadering kijken ze naar het misdrijf en bij de tweede naar wie de overtreder is. (Vander Beken, T., 2021, p. 15)

Volgens procureur Davy streeft een passende straf altijd een aantal functies na, die de straf verantwoorden:

1. De straf moet pijn doen.
2. Er moet een afschrikkingseffect zijn.
3. De belangrijkste, de sociale re-integratie.

(Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024)

De rechter benadrukt dat we ook straffen omdat een straf niet enkel betekenis heeft voor een dader, maar ook voor de slachtoffers, de pers ... Zodat er ook herkenning wordt gegeven aan hun leed. (Anoniem, persoonlijke communicatie, 5 december 2024)

3.2.1. Geschiedenis van het strafrecht.

Vroeger waren straffen gericht op het lichaam, later verschoof de focus naar het beïnvloeden van de geest en het gedrag. Ook het idee van de heropvoeding ontstond. Dit had niet enkel impact op sociaal werk, maar ook op het strafrecht en het gevangenisstelsel. Mensen moeten zich aanpassen aan de normen van de samenleving. Wie dit niet doet, wordt als abnormaal gezien, buitengesloten uit de samenleving en opgesloten. (Vandegard, J. & Vanherrewegen, F., 2023)

In de middeleeuwen bestonden straffen uit geldboetes, eerstrijden, lijfstraffen en de doodstraf. De gevangenis werd enkel gebruikt als voorlopige hechtenis of voor schuldinning. Vanaf de 16de en 17de eeuw werd opsluiting steeds meer als straf gebruikt, vaak in de plaats van onbetaalde

boetes. (Coudenys, 2024) Het klassieke strafrecht ontstaat na de Franse Revolutie (1789) onder invloed van de Verlichting. Het strafrecht ging uit van een rationeel mensbeeld, waarbij daders bewust handelden. Straffen hadden toen drie functies: vergelding, individuele preventie en algemene preventie. (Coudenys, 2024)

Door de opkomst van het sociaal verweer werden misdrijven niet meer gezien als het resultaat van een bewuste overtreding van de wet. Het was eerder een samenspel van verschillende omstandigheden. In de tweede helft van de 19de eeuw, beïnvloed door nieuwe wetenschappen (fysiologie, erfelijkheidsleer, sociologie en psychologie) ontstond een nieuw mensbeeld: de "gedetermineerde mens." Delinquentie was geen vrije keuze, maar werd door interne of externe factoren bepaald. De focus verschoof van misdrijf naar de persoonlijkheid van de dader en het sociale gevaar dat hij/zij vertegenwoordigde. Vandaag de dag is er een combinatie van beide benaderingen, waarbij de nadruk varieert, afhankelijk van de context. (Coudenys, 2024) Hier kan je een link zien naar het vorige deel, namelijk afhankelijk van het mensbeeld wordt de doelstelling bepaald van straffen. Eerst keken we naar het misdrijf en later pas naar de persoonlijkheid en de situatie van de delinquent.

3.3. Hoe de straf bepalen?

Als we gaan straffen als rechtstaat dan moet dit steeds vertrekken vanuit een machtskritisch en machtslimiterend perspectief. (Cova, et al., 2017, p. 28 naar Christie 1981: Kelk 2000) Hiermee wordt bedoeld dat er kritisch moet omgegaan worden met de macht van de overheid, om misbruik en willekeur te voorkomen. Tegelijk duidelijke grenzen stellen aan die macht, zodat de vrijheden en rechten van burgers beschermd blijven.

Bij het bepalen van de straf zijn twee concepten cruciaal. (Cova., et al., 2017, p. 28):

1. Subsidiariteit van het strafrecht

Dit concept houdt in dat het strafrecht moet worden beschouwd als een 'ultimum remedium'. Het zou enkel mogen worden ingezet bij maatschappelijke problemen waarbij andere, minder ingrijpende maatregelen onvoldoende effect hebben gehad of tekort zullen schieten. In dergelijke gevallen kan het strafrecht een passende oplossing bieden. (Cova, et al., 2017, p. 29 naar Grijns, 2012)

2. Penal moderation

Penal moderation is een bredere benadering die rekening houdt met alle vormen van bestraffing en de relatieve zwaarte. (Cova, et al., 2017, p. 30). Zo blijven straffen in proportie staan tot de ernst van het delict en ligt de focus niet alleen op zware straffen, maar ook op alternatieven en minder ingrijpende maatregelen.

3.4. Wat is het nut van de gevangenisstraf?

De gevangenisstraf is een van de meest ingrijpende middelen om misdaad te bestraffen en slachtoffers genoegdoening te bieden. Maar hoe effectief is deze straf eigenlijk? Dient het vooral als een manier om de samenleving te beschermen tegen gevaarlijke individuen? Ik daag de lezer uit om verder te kijken dan de tralies en na te denken over de ware waarde van gevangenisstraffen.

“De vaststelling van Tonry en anderen dat bestraffing weinig impact heeft op de criminaliteit op macroniveau lijkt de zin van het straffen in vraag te stellen.” (Cova., et al., 2017, p. 34) De gevangenisstraf is een eeuwenoud en wijdverspreid gegeven. De beweegredenen en doelstellingen verschillen sterk in tijd en ruimte. De kerngedachte in de westerse samenleving is dat de opsluiting oorspronkelijk een beschermingsmaatregel was, maar nu evalueert naar een straf. De opsluiting als straf voor een wetsovertreding. (Vander Beken, 2021, p. 99)

De conclusie in het onderzoek van Vander Beken (2021, p. 133-134) is dat vrijheidsberovingen en gevangenisstraffen uitgegroeid zijn tot instrumenten voor gedragsverandering. Hierbij moet de gestrafte actief gaan inzetten op die verandering. De gevangenis bereikt haar doel vanaf dat de betrokkene geen of een aanvaardbaar gevaar vormt voor de maatschappij. Deze evolutie mondt uit in het ontstaan van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Hierbij zijn er bijkomende verwachtingen gebonden voor de gestraften, waaraan velen niet willen of kunnen voldoen. Steeds meer mensen raken ervan overtuigd dat gevangenisstraffen geen echte oplossingen bieden voor maatschappelijke problemen of bijdragen aan een veiligere samenleving.

Bij het interview met de procureur werd dit nut ook bevraagd, zijn antwoord hierop was: *“Gezien de huidige omstandigheden in de gevangenissen. De tekorten, overbevolking en stakingen, lijkt de gevangenis voornamelijk te functioneren als middel om de samenleving te beschermen. De gevangenisstraf moet het ultimatum remedium zijn. In heel het straffenarsenaal komt de gevangenisstraf helemaal achteraan.” (Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024)*

De gevangenis in de huidige omstandigheden is volgens hem een ultimatum remedium. Idealiter zouden er goede gebouwen zijn, voldoende personeel en zouden alle voorzieningen optimaal in orde zijn. Alleen dan kan een gevangenis nuttig zijn en hun doel bereiken. (Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024)

3.4.1. Recidive na de gevangenis

We kunnen de voorgaande informatie gaan aftoetsen aan de realiteit. Het doel is inzetten op gedragsverandering, recidive vermijden, en de maatschappij beschermen. Maar hoe gaat het er in de werkelijkheid aan toe? We hebben al gezien dat door het tekort aan personeel en de overbevolking de gevangenis in een ‘automatische modus’ is gegaan. De focus ligt niet meer op de eerder vermelde doelstellingen te bereiken, maar ligt nu eerder op het hoofd boven water houden.

“In België ligt de recidivegraad op 70 procent en is de recidive het grootst bij mensen die ‘einde straf’ hebben gedaan, en zonder begeleiding de gevangenis hebben moeten verlaten. Of anders gezegd: ons gevangenisbeleid is gebuisd. Als men weet met hoe weinig middelen de gevangenis moeten werken om gedetineerden op het rechte pad te krijgen, dan mag het recidivecijfer niet verwonderen.” (Van Steenbrugge, 2022)

Van Steenbrugge (2022) brengt de nuancering dat er gezocht moet worden naar het goede in elke persoon. Waar er gewerkt wordt aan het beschadigde zelfvertrouwen. Dit is onmogelijk te realiseren in opsluitingsoorden waar nauwelijks psychische ondersteuning wordt geboden en een gebrek is aan ruimte voor onderwijs, cultuur en ethisch herleving. Verscheidene nationaliteiten, waaronder laaggeschoolden, moeten in veel te kleine ruimtes samenleven. De samenlevingsomstandigheden zijn zo erbarmelijk, met kapotte toiletten of zelfs emmers, verouderde wasbakken en stinkende gevangenskleding. In deze omstandigheden is het onvermijdelijk dat gedetineerden vervreemden van de samenleving. Een rechtstreeks gevolg hiervan is dat ze vaak ‘slechter’ terugkeren naar de samenleving dan op ogenblik van opsluiting. (Van Steenbrugge, 2022)

3.5. De problematieken van gedetineerden.

In sommige gevallen heeft de aanleiding van feiten vaak te maken met een onderliggende problematiek. Ik wil de nuancering brengen dat dit niet altijd het geval is. In onze maatschappij moet er soms ook stilgestaan worden bij de sociale context van gedetineerden, hun verleden, sociaal netwerk, ... Dit zijn facetten die invloed hebben op een persoon en die vaak worden vergeten.

Er zijn geen of nauwelijks middelen om de achterliggende oorzaak van strafbaar gedrag op te sporen en om na de bestraffing in te zetten op re-integratie om recidive te vermijden. Er is al jarenlang vraag naar penitentiaire observatiecentra om de aanleiding van strafbare feiten in kaart te brengen. Tot op de dag van vandaag bestaan ze nog steeds niet en zijn er onvoldoende psychologen om mensen te begeleiden. (Van Steenbrugge, 2022) Uit een studie van de Noorse onderzoekster Victoria Cramer blijkt dat 92 procent van alle feitenplegers één of andere psychische kwetsbaarheid heeft. (Detombe, 2023) Dit toont aan dat weldegelijk een groot aantal van de gedetineerden kampen met problemen die niet worden aangepakt in de gevangenis.

De rechter vertelde dat iedereen een rugzak heeft, die beïnvloed wordt door hun verleden, sociaal milieu, netwerk, ... Vele van de beklaagden hebben het een en ander meegemaakt. Ze missen vaardigheden of inzichten doordat ze nooit iets anders hebben gezien. (*Anoniem, persoonlijke communicatie, 5 december 2024*) De procureur Davy bracht de nuancering dat mensen vaak het product zijn van hun ervaringen. Iedereen heeft andere zaken meegemaakt die een indruk nalaten en iemand vormen. (Procureur Davy, persoonlijke communicatie, 9 december 2024) We kunnen vaststellen dat de hoger gelegen macht, namelijk de rechters rekening proberen houden met en oog hebben voor de problematiek en geschiedenis van gedetineerden. In theorie zien we dat er hiervoor oog is, echter in de praktijk is er net voor die mensen geen passende hulp beschikbaar. Het is hier dat sociaal werk dan zal worden ingezet om als een vangnet deze tekorten te gaan opvangen.

Ook justitieassistenten op mijn stageplaats worden vaak in de praktijk geconfronteerd met feitenplegers, waarbij een achterliggende problematiek zeker primeert. Justitieassistent De Mulder vertelde dat uit onderzoek blijkt dat iemands achtergrond invloed kan hebben op het plegen van feiten. Echter durft ze niet altijd dit gegeven luidop te zeggen. Ze verduidelijkte dat bijvoorbeeld een moeilijke jeugd niet automatisch tot strafbare feiten leidt. Voorzichtigheid is zeker aangewezen. (De Mulder, I., persoonlijke communicatie, 16 december 2024)

Justitieassistent Langmans ziet vooral dat de trend bij de problematieken hem vooral zit op sociaal-relatieel, economisch en mentaal vlak. Ze haalde aan dat ze vindt dat vele mensen, die al in zekere zin kwetsbaar zijn, beter niet in de gevangenis terecht komen. Ze is van mening dat dit hen enkel op een negatieve manier kan beïnvloeden. *“Het is algemeen bekend dat het een harde wereld is binnen de huidige gevangensismuren en het soms nog moeilijker is om te overleven.”* (Langmans, M., persoonlijke communicatie, 20 december 2024) Als we dit linken aan wat we eerder aantoonde dan kunnen we zien dat ons huidig gevangenisstelsel in de praktijk niet voldoet aan wat er wordt verwacht. Het behaalt zijn doelstelling niet om te komen tot verandering van gedrag, recidivevermindering, herstelrecht en re-integratie.

4. De concrete uitdaging

De grootste uitdaging in deze situatie is inzicht brengen bij de samenleving. Vanuit eigen opinie zie ik dat de samenleving nog te veel inzet op het bestraffen van mensen via een gevangenisstraf. Dit is in hun ogen ‘de rechtvaardigste straf’ die er kan zijn. Als toekomstig sociaal werker kijk ik hier anders naar. Ik heb oog voor de omstandigheden waarin gevangenen worden opgesloten, de tekorten aan hulpverlening, de overbevolking, ...

Gevangenis zijn er om gedrag te bestraffen en mensen tot inzicht te brengen omtrent hun daden. Wat voor mij als sociaal werker nog belangrijker is, is het streven naar herstelrecht. De samenleving denkt te vaak dat herstel wordt geboden aan de maatschappij door de persoon op te sluiten en te vergeten. De vraag die ik mij stel is of het niet belangrijker is dat de gevangenen hun verantwoordelijkheid opnemen voor hun daden en passende hulp krijgen om het beter te doen? Re-integratie zou nummer één prioriteit moeten zijn om mensen na gevangenschap terug

in de samenleving te brengen zonder recidive. Dit kunnen we in mijn ogen enkel bekomen door passende hulpverlening toe te passen. De gevangenen te ondersteunen om op een constructieve manier aan zichzelf te werken. De samenleving heeft een te beperkt zicht op de effectiviteit van straffen. De gevangenis wordt volgens mij te vaak gezien als een rechtvaardige vergelding.

Niet enkel ik, maar ook Van Steenbrugge (2022) ziet dat de ‘mindset’ van onze samenleving over bestraffing geheel verkeerd is. *“De burger denkt nog al te vaak dat strenge opsluiting - en liefst in isolatie - de gestraften tot inkeer zal brengen. Niet dus. De gevangenis zou een plaats moeten zijn om daders voor te bereiden op het leven daarbuiten, waar ingezet wordt op schuldinzicht en op reparatie van eigen tekorten.”* (Van Steenbrugge, 2022) Van Steenbrugge (2022) toont aan dat de publieke opinie niet te vinden is in het sociaal discours dat hij aanbrengt. Zij blijven doorhameren op blinde repressie en de volledige uitzetting van uitgesproken straffen.

Het debat dat ik probeer duidelijk te maken richt zich niet enkel op de effectiviteit van straffen, maar ook op hoe de maatschappij dan wel structureel kan bijdragen aan het verminderen van recidive. Welke rol sociaal werk hierin heeft, besprak Van Steenbrugge (2022) in een artikel in De Morgen. *“De massale inzet van gedragswetenschappers en sociale werkers tijdens het gerechtelijk onderzoek en de strafuitvoering zal een aardige duit kosten. Maar op termijn zal blijken dat deze kostprijs lager uitvalt dan de som van alle bijkomende kosten van onderzoeken bij herval. Maar bovenal zal op die manier veel maatschappelijk leed worden vermeden.”* (Van Steenbrugge, 2022)

Ook justitieassistent De Mulder vertelde dat ons gevangenisstelsel helaas nog te volledig en eenzijdig gericht is op ‘straffen’. Niet iedereen (in het bijzonder de publieke opinie) vindt dat er aan de slag moet gegaan worden met problematieken in de gevangenis. Iemand die feiten pleegt, moet last, hinder en schade ondervinden in zijn/haar straf. Vaak denkt de publieke opinie in die richting en staat het niet hoog genoeg op de politieke agenda. Het komt heel vaak in de media maar men ligt er onvoldoende van wakker. (De Mulder, I., persoonlijke communicatie, 16 december 2024)

De Mulder kaartte aan dat de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden behoort tot de Vlaamse bevoegdheid, echter is het detentiewezen nog steeds federaal. (De Mulder, I., persoonlijke communicatie, 16 december 2024) Ook daar knelt het schoentje en bevindt zich een uitdaging. Voor heel wat organisaties zijn er onvoldoende middelen beschikbaar om hun hulpaanbod uit te breiden naar gedetineerden toe, omwille van Vlaams versus federale materie. Hierdoor verloopt ook niet alles even vlotjes. (De Mulder, I., persoonlijke communicatie, 16 december 2024) Er ontstaat een structurele uitdaging door de verdeeldheid van bevoegdheden tussen het Vlaamse en het federale niveau. Wat leidt tot praktische knelpunten en gebrekkige samenwerking.

5. Conclusie

Doorheen heel dit artikel werd er aan jullie een probleemschets geboden omtrent ons huidig gevangenisstelsel. Als toekomstige sociaal werker wil ik graag mijn eigen mening nog eens duidelijk inbrengen. We zien dat ons gevangenisstelsel verre van perfect is, maar het is nog niet verloren.

Het is glashelder dat ons gevangenisstelsel structurele tekortkomingen heeft die het welzijn van gedetineerden onder druk zetten. De overbevolking, het tekort aan personeel, het gebrek aan adequate hulpverlening, ... creëren een vicieuze cirkel voor zowel de gedetineerden als het gevangenispersoneel. Sociaal werkers vervullen een belangrijke rol in het doorbreken van deze dynamiek. Onze focus op sociale rechtvaardigheid, empowerment, mensenrechten, ... maken ons onmisbaar in het streven naar humane en rechtvaardige oplossingen zowel binnen als buiten de gevangensmuren. Het opsluiten van mensen zonder voldoende aandacht voor hun onderliggende problemen leidt niet tot herstel of preventie van recidive. Sociaal werkers moeten ervoor blijven pleiten dat gedetineerden niet gereduceerd worden tot een nummer, maar als individuen met rechten en kansen worden behandeld.

Doorheen elk hoofdstuk bracht ik jullie, de lezer, dicht en dicht tot de conclusie die ik hier zal brengen.

Uit het principe van de subsidiariteit kunnen we concluderen dat een gevangenisstraf wordt opgelegd als er sprake is van een maatschappelijk probleem dat op geen andere manier kan worden verholpen. Dan stel ik mij de vraag: 'Verhelpt de gevangenis het probleem dan wel? We zagen dat door de huidige omstandigheden de gevangenis haar doel niet bereikt. Het recidive cijfer ligt nog steeds hoog en de onderliggende problematieken worden niet aangepakt.

Door het sociaal verweer werd het overtreden van de wet niet als een bewuste actie gezien. Het mensbeeld van 'de gedetermineerde mens' kwam op, waarbij er werd aangetoond dat het niet de vrije keuze is van iemand om crimineel gedrag te vertonen. Er is sprake van interne en externe factoren, die in ons huidige gevangenisstelsel over het hoofd worden gezien. Zelfs in de 19^e eeuw zagen ze in dat soms andere factoren een rol spelen wanneer er crimineel gedrag wordt vertoond. Echter ligt de huidige focus van de gevangenis voornamelijk op het hoofd boven water houden, waardoor de gevangenen achter de muren verdwijnen. Ze worden gereduceerd tot de feiten die ze hebben gepleegd.

Er werd aangehaald dat de gevangenis wordt ingezet om te komen tot innerlijke veranderingen. Er moet dus weldegelijk een persoonlijk proces op gang getrokken worden met de gevangenen om tot die verandering te komen en recidive te vermijden. Als ik dit ga toetsen aan het recidivecijfer, 70 procent, dan stel ik vast dat er niet genoeg wordt ingezet op dat persoonlijk groeiproces.

De gevangenis zou in mijn ogen een plek moeten zijn waar persoonlijke groei, schuldinzicht, verantwoordelijkheid opnemen en ontwikkeling moeten worden gestimuleerd om recidive effectief te verminderen. Dat er aan mensen een tweede kans wordt geboden om het beter te doen dan voorheen, zoals de insteek van mijn stageplaats. Door de huidige omstandigheden is het doel van de gevangenis verloren gegaan, doordat ze in een overlevingsmodus zitten. De focus verschuift naar het puur draaiend houden van het systeem. De gevangenis wordt zo een wachtkamer voor de zorg, waarbij sociaal werk zal moeten worden ingezet als vangnet. Sociaal werkers gaan een actievere rol moeten innemen en gaan moeten werken aan de broodnodige begeleiding van gevangenen en ex-gevangenen. Daardoor leveren sociaal werkers ook een belangrijke bijdrage aan het bevorderen van een veiligere en rechtvaardigere samenleving.

6. Bronvermelding

ACV. (2024, 14 maart). 'Staking in alle Belgische gevangenissen.' [Persbericht]. Geraadpleegd

op 5 januari 2024, van <https://www.hetacv.be/acv-openbare->

[diensten/nieuws/2024/03/14/staking-in-alle-belgische-gevangenissen?t=1736088582889](https://www.hetacv.be/acv-openbare-diensten/nieuws/2024/03/14/staking-in-alle-belgische-gevangenissen?t=1736088582889)

Afbeelding overbevolking: https://www.standaard.be/cnt/dmf20240129_97244573

Afbeelding personeelstekort: <https://www.volkskrant.nl/binnenland/nijpend-personeelstekort-in-gevangenissen-na-corona-ook-weer-iets-meer-mensen-in-de-cel~b924fe5b/>

Afbeelding recidive: https://www.standaard.be/cnt/dmf20191216_04770282

Afbeelding uitdaging: <https://nl.vecteezy.com/vector-kunst/17062053-gevangenis-gevangenis-arresteren-concept-jong-boos-ongelukkig-depressief-mannen-tekenfilm-karakter-staand-in-gevangenis-cel-en-proberen-naar-krijgen-uit-en-voelen-vrijheid-gevangene-gevangenisstraf-en-straf-illustratie>

Afbeelding voorblad: <https://www.jubel.be/de-gevangenis-van-de-toekomst/>

Arnoudt, R., (2024) 'Cipiers staken alwéér: wat kan aanhoudend malaise in gevangenissen écht oplossen?' <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/04/01/gevangeniswezen-oplossingen/>

BELGA, (2023). 'Personeelsbezetting in gevangenissen gestegen tot 98,4 procent.' <https://www.hln.be/gevangenissen/personeelsbezetting-in-gevangenissen-gestegen-tot-98-4-procent~aabb338/>

Coudenys, S.(2024). *Herhalingsles FSW [Powerpoint-slides]. Sociaal Agogisch Werk, Hogeschool Gent. Geraadpleegd op 26/12/2024.*

Cova, F., Daems, T., & Geens, K., & Goedseels, E., & Janssens, J., & Mattijs, J., & Mincke, C., & Nagels, C., & Snacken, S., & Vander Beken, T. (2017). 'Justitie Staffen: Waarom? Hoe?.' *Federale Overheidsdienst Justitie.*

Detombe, T. (2023). *Gevangenis of hulpverlening? 'Te veel mensen die zorg nodig hebben, belanden in de cel.'* <https://sociaal.net/achtergrond/gevangenis-of-hulpverlening-te-veel-mensen-die-zorg-nodig-hebben-belanden-in-cel/>

'Gevangenisstraf' Nederlands woordenboek - Woorden.org.
(z.d.). <https://www.woorden.org/woord/gevangenisstraf>

OpenAI. (2025). *ChatGPT* (8 november 2023. Versie) [Large language model]. chat.openai.com/chat.

Santens, T., (2024). 'Kwart te veel gedetineerden in Vlaamse gevangenissen: zo ziet de overbevolking per gevangenis eruit.' <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/03/04/overbevolking-gevangenissen-cijfers/>

'Straf' Nederlands woordenboek - Woorden.org. (z.d.). <https://www.woorden.org/woord/straf>

Universiteit Leiden naar Ten Voorde, J. (z.d.). 'De filosofie van de straf.' <https://www.universiteitleiden.nl/wetenschapsdossiers/passende-straffen/de-filosofie-van-de-straf>

Vandegard, J. & Vanherrewegen, F. (2023). 'Foucault – Discipline, toezicht en straf.' <https://ppw.kuleuven.be/ecs/aanbod/studentenwerk-debat/klassiekers/boekpaginas/foucault>

Vander Beken, T. (2021). 'Als je klaar bent, mag je naar huis'

Van Steenbrugge, W. (2022). Strafpleiter Walter Van Steenbrugge: 'De roep om nog meer repressie is vooral nu een slecht signaal.' <https://www.demorgen.be/meningen/strafpleiter-walter-van-steenbrugge-de-roep-om-nog-meer-repressie-is-vooral-nu-een-slecht-signaal~b683e852/?referrer=https://www.google.com/>

'Vrijheidsberoving' Nederlands woordenboek - Woorden.org. (z.d.). <https://www.woorden.org/woord/vrijheidsberoving>